

HANNA KUROWSKA

 [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-8885-6449](https://orcid.org/0000-0002-8885-6449)

H.KUROWSKA@IH.UZ.ZGORA.PL

Uniwersytet Zielonogórski

Rolnictwo w powiecie gubińskim w latach 1945–1949

Argiculture in Gubin District in 1945–1949

Wstęp

Powiat gubiński znajdował się przed II wojną światową w granicach państwa niemieckiego, jednak decyzją Rady Ministrów RP z 7 lipca 1945 r. jego wschodnia część jako Obwód nr 44 znalazła się w granicach województwa poznańskiego¹. Jeszcze jesienią 1944 r. Niemcy zdołali obsiać pola zbożem ozimym, ale wiosną kolejnego roku (front przeszedł w lutym), kiedy powinny rozpocząć się prace na roli, trwały działania wojenne. Latem 1945 r. wiele pól leżało odłogiem, a zagrody stały puste. Powiat był mocno zalesiony, a gleba słabej jakości, co determinowało gospodarczą aktywność niemieckich mieszkańców tych ziem: silnie rozwinął się przemysł spożywczy oraz drzewny, a także hodowla². Rolnictwo było zajęciem pobocznym – w 1939 r. połowa mieszkańców powiatu zatrudniona była w przemyśle i rzemiośle, 16% w handlu i komunikacji, a tylko 3% w rolnictwie i leśnictwie³. Celem artykułu jest wskazanie zmian, jakie zaszły od lata 1945 r. do końca 1949 r. w powiecie gubińskim, przedstawienie procesu uwłaszczenia oraz kolektywizacji rolnictwa i udzielenie odpowiedzi na pytanie, jak poradzili sobie w tej nowej sytuacji Polacy, jak zagospodarowali te ziemie oraz czy udało się odbudować dawny stan zagospodarowania. Postawione pytania miały pomóc zweryfikować

1 Poznański Dziennik Wojewódzki (dalej: PDW) 1945, nr 5, poz. 33, Rozporządzenie Wojewody Poznańskiego jako Pełnomocnika Okręgowego RP dla Ziem Odzyskanych z dnia 28 lipca 1945 r. w sprawie utworzenia powiatów: krośnieńskiego i gubińskiego.

2 Por.: *Das Buch der Stadt Guben. Monographien Deutscher Städte Bd. 25*, pod red. E. Steina, Berlin–Friedenau 1928, s. 179–180, 184–185, 199–200.

3 S. Smoliński, M. Przedpelski, *Struktura społeczno-gospodarcza Ziem Zachodnich w latach 1933–1960*, Poznań 1964, s. 79.

postawioną tezę, iż to działania państwa polskiego uniemożliwiły właściwe zagospodarowanie tych ziem. Ramy geograficzne wyznaczają granice ówczesnego powiatu gubińskiego składającego się z jednego miasta (Gubina) i pięciu gmin wiejskich: Biecz, Czarnowice, Markosice, Pole i Wałowice o łącznej powierzchni 491,2 km². Ramy czasowe z kolei wyznacza okres istnienia powiatu w obrębie województwa poznańskiego i wprowadzania radzieckich wzorów w gospodarce.

Stan rolnictwa wsi gubińskich w pierwszych powojennych latach został opisany w kilku publikacjach, ale problem ten potraktowano marginalnie i wybiórczo na 1–2 stronach⁴. Można powiedzieć, że historia gubińskich wsi „rozpoczyna się” od 1950 r. (po ogólnym stwierdzeniu, że w 1945 r. zniszczenia były duże i ogólnych informacjach o majątkach ziemskich czy stanie zasiewów). Aby przedstawić rozwój gospodarczy wsi gubińskich, dokonano kwerendy w archiwach państwowych w Poznaniu i Zielonej Górze. Dane statystyczne oraz opisy sytuacji na wsi uzyskano ze sprawozdań starosty gubińskiego, Powiatowej Rady Narodowej (PRN) oraz protokołów i wykazów działających przedsiębiorstw wiejskich⁵. W celu zobrazowania gospodarki rolnej powiatu wykorzystano metodę opisową i statystyczną.

Zasiedlanie powiatu

Zniszczenia wsi w końcu 1945 r. szacowano na niecałe 30%⁶, ale powolne tempo zasiedlania powodowało, że część opustoszałych gospodarstw niszczała, a także była okradana przez sąsiadów lub tzw. szabrowników. W sierpniu 1945 r. Inspektor Osadnictwa Wojskowego w Gubinie zwracał się z prośbą o udzielenie mu pełnomocnictwa, „aby zapobiec ograbianiu

4 M.in.: H. Stachowicz, *Rozwój gospodarczy Gubina*, [w:] *Gubin*, pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971; tegoż, *Rozwój gospodarczy powiatu gubińskiego w okresie 15-lecia Polski Ludowej*, Gubin 1966–2012; K. Dębicki, *Rolnictwo*, [w:] *Gubin. Zarys historii miasta*, pod red. C. Osękowski, Zielona Góra 1987; Z. Traczyk, *Ziemia gubińska 1939–1949...*, Gubin 2011.

5 Podstawowe zespoły, z których korzystano: Archiwum Państwowe w Zielonej Górze (dalej: APZG), Starostwo Powiatowe Gubińskie w Gubinie (dalej: SPG) oraz Urząd Wojewódzki Poznański Ekspozytura w Gorzowie (dalej: UWPEWG) i Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), Państwowy Urząd Repatriacyjny Oddział w Poznaniu (dalej: PUR Poznań).

6 APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 1, Wykaz stanu zaludnienia, 31 XII 1945. Na Ziemiach Odzyskanych szacowano straty na wsi na 28%. Por.: S. Banasiak, *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1947*, Poznań 1963, s. 71.

wiosków dotychczas nie obsadzonych przez repatriantów, ponieważ wojska Rosyjskie ładują rzeczy skradzione na statki rzeczne na Odrę”⁷.

Do odbudowy powiatu potrzebne były ręce do pracy, a dla osadników miejsce do zamieszkania i gospodarowania. Powiat w połowie 1945 r. był niemal całkowicie wyludniony – Niemcy uciekli lub zostali wysiedleni – ich miejsce powoli zajmowali polscy osadnicy, ale stan na miejscu nie zachęcał do osiedlenia. W czerwcu 1945 r. tak opisywał powiat Pełnomocnik Rządu na Obwód nr 44: „Ludność cierpi głód, masowo ucieka na drugi brzeg Nissy. Bydła i koni nie ma [...] Gleba biedna nadająca się tylko pod zasiew żyta i ziemniaków. Żniwa można by przeprowadzić we własnym zakresie, potrzebne jednak wyżywienie i konie”⁸. Żniwa w powiecie trwały aż do września (przy pomocy wojska), a Polacy zastali na polach głównie ziemniaki i koniczynę. Powojenne miesiące to trudny okres pozyskiwania żywności, nawet w stawach, jeziorach i rzekach nie było ryb, gdyż zostały wyniszczone „granatami ręcznymi przez wojsko”⁹. Jeszcze w maju 1946 r. rybołówstwo i żegluga były zabronione.

Liczba ludności w powiecie gubińskim systematycznie rosła: w sierpniu 1945 r. wynosiła 4 tys. osób, w styczniu 1946 r. – 4,8 tys., w sierpniu – 9,8 tys., w końcu roku – 12,2 tys. osób. W latach 1947–1949 zaludnienie powiatu wahało się między 12 a 13 tys. osób (zob. wykres 1). Proces zasiedlania wsi był szybszy niż Gubina, choć w pierwszych miesiącach to miasto było magnesem. W sierpniu 1945 r. na wsi mieszkało zaledwie 700 osób, w grudniu – 2,6 tys., w połowie 1946 r. już 5 tys., jesienią – 6 tys., w połowie 1947 r. – 7 tys., rok później – 8 tys., a w końcu 1949 r. – 8,6 tys. osób. Zjawisko miało największą dynamikę w pierwszych dwóch latach, później znacząco wyhamowało.

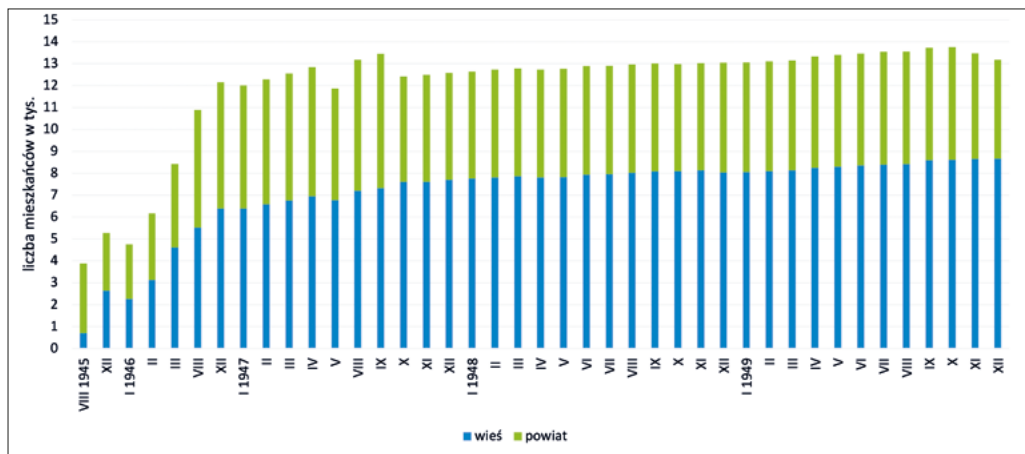
Wzrost liczby mieszkańców od początku 1946 r. do grudnia 1949 r. wyniósł w mieście 148%, a na wsi 276,5% i o ile przed wojną mieszkańcy wsi stanowili zaledwie jedną trzecią mieszkańców powiatu, w końcu 1945 r. – połowę, to w końcu 1949 r. już dwie trzecie. Proces zasiedlania i liczba mieszkańców w gminach różniły się (zob. wykres 2). Najszybciej i najbardziej zaludnione były gminy położone najbliżej Gubina: Czarnowice

7 APP, PUR Poznań, sygn. 2032, k. 25, Raport Inspektora Osadnictwa Wojskowego dotyczący sytuacji w Gubinie, Gubin 21 VIII 1945.

8 Cyt. za: H. Szczegółą, *Narodziny władzy ludowej w powiecie gubińskim. Początki życia społeczno-politycznego w latach 1945–1946*, [w:] *Gubin...*, s. 69–70.

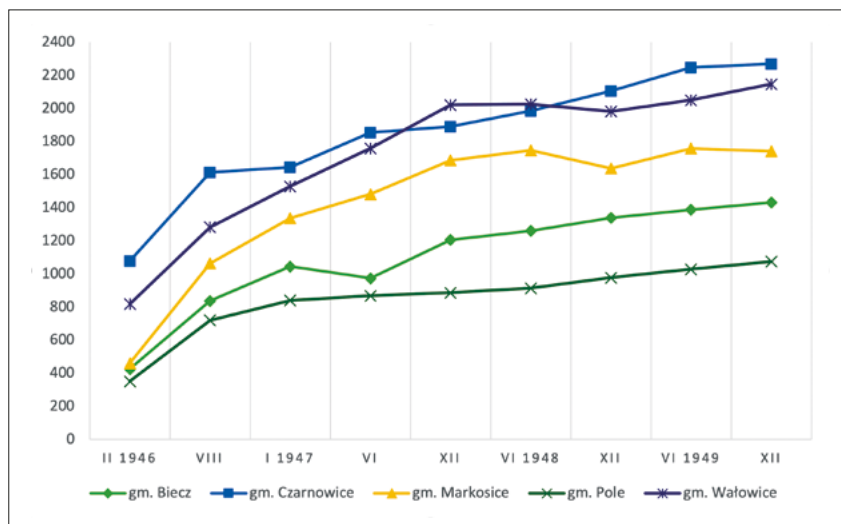
9 APP, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu (dalej: WUIIP), sygn. 18, k. 54, Sprawozdanie dot. charakterystyki gleby i stanu gospodarczego pow. Gubin, 15 IX 1945; APZG, SPG, sygn. 94, k. 9, Pismo Zarządu Miejskiego w Gubinie do Pełnomocnika Rządu RP w Gubinie, 12 II 1946.

WYKRES 1 Liczba mieszkańców wsi powiatu gubińskiego w latach 1945–1949

Źródło: opracowanie własne na podstawie comiesięcznych sprawozdań i wykazów starosty gubińskiego oraz PUR z lat 1945–1949.

WYKRES 2 Liczba mieszkańców gmin wiejskich w powiecie gubińskim w latach 1946–1949

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z dn. 14 II 1946 r.*, Warszawa 1947; oraz sprawozdań starostwa: APZG, SPG, sygn. 59, k. 14–15, Sprawozdanie sytuacyjne Referatu Osiedleńczego za okres sprawozdawczy do dnia 30 sierpnia 1946 r.; tamże, sygn. 36, k. 19, Sprawozdanie Sytuacyjno-Statystyczne za miesiąc styczeń 1947; tamże, k. 64, Stan ludności w dniu 30 czerwca 1948; tamże, sygn. 41, k. 85–86, Jednorazowe sprawozdanie o stanie zaludnienia Ziemi Odzyskanych w dniu 31 XII 1948; tamże, sygn. 42, k. 35, Stan osób zamieszkałych i czasowo przebywających w miastach i gminach wiejskich w końcu II kwartału 1949 r.; tamże, k. 37, Stan osób zamieszkałych i czasowo przebywających w miastach i gminach wiejskich w końcu IV kwartału 1949 r.; APP, PUR Poznań, sygn. 2768, k. 28, Zestawienie repatriantów i przesiedleńców osiedlonych przez PUR na gospodarstwach wiejskich poniemieckich w miesiącu czerwcu 1947 r.

i Wałowice (7 km), najslabiej zaś gmina Pole (9 km), która miała niewiele wsi i bardzo duże zalesienie. Słabo zasiedlona była także gmina Biecz położona najdalej od Gubina (18 km).

Dynamika napływu z roku na rok słabła, a jednocześnie część osadników opuszczała powiat. Najbardziej odczuwalny był odpływ pod koniec lata 1946 r., kiedy to powiat opuściło 12% mieszkańców wsi. Ziemię porzucali najczęściej przesiedleńcy, bowiem mieli dokąd powrócić, rzadziej na takie działania decydowali się repatrianci. Wśród czynników odpychających i wypychających osadników należy wymienić: zaminowane budynki i pola, słabe gleby, liczne klęski naturalne, problemy z aprowizacją, bliskość granicy i obawa przed powrotem Niemców, słaba komunikacja z pozostałymi powiatami. Zniszczenia wojenne i brak tak potrzebnych inwestycji były kolejnymi przyczynami niedoludnienia, co w sumie złożyło się na fakt, że przedwojenne możliwości produkcyjne wsi gwałtownie zmalały. Z protokołów PRN w Gubinie wynika, że najbiedniejszą gminą była najmniej zaludniona gmina Pole, a najbogatszą Czarnowice¹⁰.

Jesienią 1945 r. na 57 wsi powiatu zasiedlonych było 27, położonych najbliżej Gubina lub wzdłuż linii kolejowej. Do końca 1949 r. zajęto już we wszystkich wsiach 75% gospodarstw wg przedwojennego stanu (zob. tab. 1)¹¹. Najgorzej sytuacja wyglądała w gminie Pole, gdzie nowi właściciele objęli w posiadanie zaledwie połowę gospodarstw. Należy pamiętać, że część nieobjętych gospodarstw w końcu 1949 r. najczęściej nadawała się tylko do rozbiórki. W 1939 r. znaczący odsetek gospodarstw stanowiły małe gospodarstwa robotnicze (mocno rozbudowany przemysł rolny), a w 1945 r. istniały niemal wyłącznie gospodarstwa rolne.

Długi proces zasiedlania, niedoludnienie i brak inwentarza powodowały, podobnie jak na większości Ziemi Odzyskanych, problemy w życiu gospodarczym¹². Nie można było wykorzystać potencjału poniemieckiej

¹⁰ W połowie 1949 r. powstał nawet plan zlikwidowania gmin Pole i Biecz, do czego jednak nie doszło. APZG, Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Gubinie (dalej: PRN i WP Gubin), sygn. 11, k. 31, Protokół z posiedzenia Wydziału Powiatowego w Gubinie, 13 VII 1949. Por.: S. Banasiak, dz. cyt., s. 112–113, 117; H. Mordawski, *Ziemie Odzyskane. 1945–1956*, Brzeźnia Łąka 2015, s. 167; H. Dominiczak, *Osadnictwo wiejskie w województwie zielonogórskim w latach 1945–1950*, „Dzieje Najnowsze” 1969, t. 3, s. 126.

¹¹ Część domostw wyremontowano dzięki kredytom. W 1947 r. powiat otrzymał 7,2 mln zł na akcję Odbudowy Wsi i wyremontowano 30 gospodarstw. W kolejnym roku za 8,4 mln zł wyremontowano 136 zagród, a w 1949 r. za 4,5 mln zł 50 zagród. APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 1, k. 76–77, Sprawozdanie Starosty z działalności powiatu od chwili wyzwolenia, 21 VII 1949. Por.: H. Mordawski, dz. cyt., s. 275.

¹² S. Łach, *Przekształcenia ustrojowo-gospodarce w rolnictwie Ziemi Zachodnich i Północnych w latach 1945–1949*, Słupsk 1993, s. 175–177; R. Skobelski, *Specyfika polityki gospodarczej*

TAB. 1 Liczba objętych gospodarstw w gminach wiejskich powiatu gubińskiego (1939–1949)

Gmina	1939	25 X 1945	30 IV 1946	31 XII 1946	28 II 1947	31 XII 1947	31 XII 1949	1939=100
Biecz	396	17	165	284	262	339	341	86,1
Czarnowice	647	157	474	505	457	450	465	71,9
Markosice	523	51	216	375	294	373	429	82,0
Pole	467	42	198	264	219	220	224	48,2
Wałowice	706	132	416	587	418	473	586	83,0
OGÓŁEM	2739	399	1469	2015	1650	1855	2046	74,7
1939=100	100	15	54	74	60	68	75	x

Uwaga: w lutym 1947 r. przeprowadzono kontrolę w terenie, wykreślono opuszczone jesienią 1946 r. gospodarstwa.

Źródło: opracowano na podstawie wykazów: APZG, SPG, sygn. 120, k. 302–303, Wykaz gospodarstw w powiecie gubińskim według stanu przedwojennego; tamże, sygn. 43, k. 170, Wykaz stanu osadnictwa, inwentarza żywego i zabudowań w powiecie gubińskim na dzień 30 września 1949 r.; APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 13, Wykaz repatriantów i przesiedleńców osadzonych na gospodarstwach poniemieckich w pow. gubińskim w miesiącu maju 1946 r.; tamże, k. 81, Wykaz stanu osadnictwa, inwentarza i zabudowań pow. gubińskiego na m-c grudzień 1947 r.; tamże, sygn. 2768, k. 1, 4, Zestawienia repatriantów i przesiedleńców osiedlonych przez PUR na gospodarstwach wiejskich poniemieckich w miesiącach styczeń i luty 1947; tamże, sygn. 306, k. 24, Wykaz repatriantów i przesiedleńców osadzonych na gospodarstwach poniemieckich w powiecie Gubin województwo poznańskie od początku akcji od dnia 15 VIII 1945 r. do dnia 25 X 1945 r.; Wykaz stanu osadnictwa, inwentarza żywego i zabudowań w powiecie gubińskim na dzień 30 września 1949 r.

infrastruktury na wsi, ponieważ często nie było komu i za co uruchomić zakładów przemysłowych, np. młynów czy cegielni. W pierwszych miesiącach na teren powiatu przybywała głównie biedna, niekiedy głodna, pozbawiona inwentarza ludność, która musiała otrzymać pomoc, by np. obsiać pola lub przetrwać zimę. Jeśli osadnicy przybyli późną jesienią, nie mogli liczyć na własne plony, zdani byli na pomoc instytucji społecznych, choć i one miały problemy, np. wiosną 1946 r. ilość przydzielonego zboża była minimalna, brakowało także ziemniaków¹³. Dzieci chodziły głodne do szkoły, sytuację próbowano poprawić poprzez wydawanie darmowych posiłków.

państwa na „Ziemiach Odzyskanych” w latach 1945–1970, [w:] „Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej, red. C. Osękowski, G. Strauchold, Zielona Góra 2015, s. 46, 48.

13 W styczniu 1946 r. pisano: „Zapomogi, które Oddział Powiatowy PUR wypłaca repatriantom są niedostateczne i nie wystarczają nawet na kupno artykułów pierwszej potrzeby. Szczególnie w krytycznym położeniu znajdują się osadnicy-zdemobilizowani wojskowi, którzy przychodzą na osady bez żadnych zasobów pieniężnych, przydziela się im gospodarstwa rolne nie mające żadnych zapasów gospodarczych, ani też inwentarza żywego”, APP, PUR Poznań, sygn. 2761, k. 22, Sprawozdanie opisowe Punktu Etapowego

W pierwszym roku brakowało także siły pociągowej oraz chęci do pracy niektórych osadników wciąż wierzących w powrót na dawne gospodarstwo, co pogłębiło problem ugorowania ziemi. Sytuacja nie poprawiła się w 1946 r., bowiem kolejne klęski naturalne niszczyły zasiewy (o czym dalej), a osadnicy zaczęli opuszczać powiat, np. „w Kaniowie prawie wszyscy osadnicy chcą wyjeżdżać i gdyby nie trudności czynione z naszej strony, to już by ich nie było”¹⁴.

Państwo przyznawało kredyty na zasiew czy odbudowę, ale otrzymane kredyty z czasem należało spłacić, zaczęło się także ściąganie podatków, dochodziły dodatkowe obciążenia, jak choćby obowiązkowe szarwarki czy ogólnopaństwowe akcje, np. stonkowa. Były one szczególnie uciążliwe w czasie wytężonych prac polowych. Należy pamiętać, że do lipca 1946 r. rolników obowiązywały przymusowe świadczenie rzeczowe, co miało częściowo rozwiązać problem dostaw żywności w kraju, a pogłębiało niedobory w miejscu jej wytwarzania¹⁵. Z drugiej strony, na tereny Ziemi Lubuskiej napływała pomoc z UNRRA, ZSRR czy ziem dawnych woj. poznańskiego¹⁶.

Rolnictwo

Powiat gubiński był mocno zalesiony, 52% powierzchni powiatu stanowiły lasy, a 12% łąki. W końcu 1948 r. 19 tys. ha, czyli 38,5% powierzchni stanowiły użytki rolne, w tym 15 tys. ha należało do osadników (79%), 1,5 tys. ha do Państwowych Nieruchomości Ziemskich (PNZ), 1 tys. ha do różnych instytucji, a 1,4 tys. ha nie zostało rozdysponowane¹⁷. Gleba była słaba i wymagała nawożenia, 75% ziemi sklasyfikowano do V i VI klasy¹⁸.

PUR w Gubinie za czas od 1.I.1946–31.I.1946, 31 I 1946. Por.: tamże, sygn. 2767, k. 18, Sprawozdanie opisowe za miesiąc czerwiec 1946 r. z zakresu osadnictwa, 3 VII 1946. Por.: H. Mordawski, dz. cyt., s. 247.

14 APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 39, Sprawozdanie opisowe z zakresu osadnictwa za miesiąc grudzień 1946 r., 1 I 1947.

15 J. Kochanowski, *Tylnymi drzwiami. „Czarny rynek” w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2015, s. 64.

16 Na początku 1946 r. przydzielono na Ziemię Lubuską 7 tys. ton zboża z ZSRR, z UNRRA 7,5 tys. koni i 3 tys. krów, z poznańskiego 965 koni, 100 świń i 1800 owiec. Za: APZG, Powiatowa Rada Narodowa w Świebodzinie, sygn. 14, k. 20, Protokół Nr 4 posiedzenia Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Świebodzinie, 7 III 1946.

17 APZG, UWPEwG, sygn. 58, k. 342, Zestawienie obszarów rolnych według użytkowania. Stan na dzień I XII 1948.

18 APP, PUR Poznań, sygn. 868, k. 37, Sprawozdanie opisowe. Powiat Gubin (odpis) VIII 1948. Por.: APZG, UWPEwG, sygn. 36, k. 76, Sprawozdanie ogólne kwartalne z działalności powiatu gubińskiego za czas od dn. 1 VII 48 do dn. 30 IX 1948.

Przed wojną ziemie wykorzystywano także na ogrody, sady (jesienią 1945 r. drzewa uginały się od owoców, których nie było komu zebrać), plantacje wikliny, a na polach oprócz tradycyjnych zbóż i ziemniaków uprawiano buraki cukrowe i rzepak. W wielu wsiach, szczególnie na północy powiatu, podstawą bytu była hodowla. Po 1945 r. nastawiono się jednak na tradycyjne rolnictwo, uprawiano zboże i ziemniaki; brak lokalnego przemysłu nie zachęcał do innych upraw. W 1946 r. zwracano uwagę, że praca w gospodarstwie miałaby sens, gdyby w powiecie był inwentarz oraz dostawy nawozów sztucznych, a „przy obecnym stanie jest to wegetacja i eksploatacja sił ludzkich bez celu”¹⁹.

Dość częsta zmiana użytkowników ziemi w powiecie na skutek odpływu ludności, szczególnie w okresie zasiewów, także nie sprzyjała właściwej uprawie ziemi. Pod względem „zaradczości gospodarczej” kierownik Referatu Osadnictwa starostwa w Gubinie wymieniał trzy kategorie ludności w powiecie. Najlepszymi gospodarzami byli przesiedleńcy, którzy ochoczo wzięli się do pracy, „repatrianci z za Buga” również mieli zapał do pracy, ale nie zawsze posiadali odpowiednie umiejętności, ponieważ czarnoziem na wschodzie „sam rodził”, z kolei osoby repatriowane z terenu ZSRR „robią tylko to, co muszą, aby nieumarli z głodu”²⁰. Kierownik uważał, że powinno przybywać jak najwięcej gospodarzy z Polski centralnej, gdyż ich gospodarność udowodni, że ziemie te mogą dać plony²¹.

Na lubuskiej wsi w 1945 r. odłogiem leżało 78% gruntów ornych, a straty inwentarza żywego wynosiły aż 92% i były jednymi z najwyższych na Ziemiach Odzyskanych. Jesienią 1945 r. osadników było jeszcze niewiele, obsiano zaledwie 7% ziemi ornej, ale wiosną kolejnego roku już 64%, a w 1949 r. – 98%²². W pierwszych dwóch latach brakowało ziarna na

19 APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 39, Sprawozdanie opisowe z zakresu osadnictwa za miesiąc grudzień 1946 r., I i 1947.

20 Tamże, k. 24, Sprawozdanie opisowe za miesiąc sierpień 1946 r. z zakresu osadnictwa, 31 VIII 1946; tamże, k. 40, Sprawozdanie opisowe z zakresu osadnictwa za miesiąc luty 1947 r.

21 Na gubińskiej wsi dominowała ludność repatriowana, ok. 30% to przesiedleńcy, autochtonów praktycznie nie było. Struktura mieszkańców wsi na Ziemiach Odzyskanych była inna: 15% stanowili autochtoni, 34% repatrianci i 51% przesiedleńcy. Zob. H. Kurowska, *Population of Gubin District in the Context of Situational and Statistical Reports in the Years 1945–1949*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2020, t. 42, s. 160; M. Machałek, *Wieś na ziemiach zachodnich i północnych po 1945 roku – między chłopską zagrodą a PGR-em*, [w:] „Ziemie Odzyskane”..., s. 60.

22 APP, PUR Poznań, sygn. 2032, k. 30, Kwestionariusz Nr 1 dotyczących danych o osadnictwie wojskowym w/g stanu na 15 I 1946 r.; APZG, SPG, sygn. 40, k. 32, 34, Pismo Starosty Powiatowego w Gubinie do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, 18 VI 1949 z załącznikami; F. Pastwa, *Wieś lubuska w latach 1945–1950. Polityka i gospodarka*,

zasiew, w 1945 r. raportowano: „zwłaszcza z zasiewami jest dużo kłopotu, bo stale przyjeżdżają osadnicy, którym trzeba przydzielić nasienie, aby cośkolwiek zasiali. Z drugiej strony, nie można nadażyć zapotrzebowaniu, chociaż jest zboże w stertach z braku motorów i lokomobili, a młócenie cepami i manieżem odciąga ludzi i koni od prac w polu”²³. Z kolei w lutym 1947 r. prognozowano dla Ziemi Lubuskiej, że jeśli nie nadejdzie pomoc państwa, najbardziej zagrożonym rejonem może być powiat gubiński, gdzie nawet 90% rolników nie miało zboża siewnego²⁴.

Poważnym problemem w zagospodarowaniu ziemi okazały się zaminowane pola oraz uszkodzenia w sieci energetycznej i melioracyjnej, stopniowo jednak usuwane²⁵. Problemy potęgowały klęski naturalne i choć występowały w całym kraju, to chyba w żadnym regionie z taką częstotliwością. Wiosną 1946 r. Odra, Nysa Łużycka i Lubsza zalały pola i unieruchomiły młyny. Latem w trzech gminach grad zniszczył w około 20% obsiane pola i ogrody (w niektórych wsiach w 60%), a susza – zasiewy jęczmienia i częściowo innych zbóż. „Oprócz tego największą plagą gospodarstw rolnych jest masowe pojawienie się myszy i szczurów, które silnie wyniszczają zasiane i zebrane plony”²⁶. Straty w powiecie oceniono na ok. 30%. Trudna do pokonania była także plaga ostów, do tego jesienią ziemniaki dotknęła

Zielona Góra 1977, s. 34; A. Markiewicz, *Problemy społeczno-polityczne i gospodarcze wsi lubuskiej 1945–1975*, Warszawa 1981, s. 25; C. Osękowski, *Spółeczeństwo Polski zachodniej i północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994, s. 28–29.

23 APZG, SPG, sygn. 120, k. 257–258, Sprawozdanie Pełnomocnika Rządu RP z działalności w m-cu październiku 1945 r.

24 Tamże, UWPEWG, sygn. 55, k. 67, Sprawozdanie sytuacyjne Ekspozytury UWP w Gorzowie za m-c luty 1947, 10 III 1947.

25 Rejon Gubina był mocno zaminowany, tylko w 1946 r. saperzy usunęli 143,9 tys. pocisków artyleryjskich, 63,3 tys. min przeciwpiechotnych i 10,3 tys. min przeciwczołgowych. Akcja rozminowywania powiatu trwała do 1956 r. APZG, SPG, sygn. 126, k. 32, Pismo Starostwa Powiatowego Gubińskiego Referat Rolnictwa i Reform Rolnych do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego, 2 III 1948. Zob.: Z. Traczyk, *Wyzwolenie Gubina w 1945 roku*, [w:] *Gubin. Zarys...*, s. 32.

26 APP, Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu, sygn. 2171, k. 150, Pismo Pełnomocnika Obwodowego Rządu RP do Ekspozytury Izby Przemysłowo-Handlowej w Poznaniu Okręg Ziemi Lubuskiej w Gorzowie, Gubin 18 III 1946; APZG, SPG, sygn. 59, k. 15, Sprawozdanie sytuacyjne starosty za miesiąc sierpień 1946 r., 30 VIII 1946; APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 31, Sprawozdanie opisowe za miesiąc wrzesień 1946 r. z zakresu osadnictwa, 2 IX 1946. Do plagi myszy na całej Ziemi Lubuskiej przyczyniły się niezebrane z pól ziarna w 1945 r., a straty zasiewów sięgały w niektórych powiatach 80%. *Kronika organizacyjna*, „Osadnik na Ziemiach Odzyskanych. Dwutygodnik poświęcony sprawom osadnictwa” (dalej: OnZO) 1947, nr 7, s. 12; H. Dominiczak, *Proces zasiedlania...*, s. 118.

choroba zwana rakiem ziemniaczanym²⁷. Straty były wysokie, władze zwracały się nawet z prośbą o zorganizowanie stałej akcji dożywiania na wsi, po żniwach szacowano, że zboża wystarczy co najwyżej do lutego 1947 r. Pola zostały ponownie zalane w 1947 r., a z powodu suszy nie zebrano owoców, warzyw oraz siana²⁸. W kolejnym roku powódź zalała pola obsadzone ziemniakami (ziemniaki i rośliny okopowe zgniły, ogólne straty szacowano na 30%, a miejscami do 80%), a intensywne opady opóźniły akcję siewną. Na początku 1949 r. dziki spowodowały straty 3% ogólnych zbiorów, latem woda ponownie zalała pola i łąki w dwóch gromadach, a susza spowodowała niedobór roślin okopowych i sprzedaż zwierząt (brak karmy). Do tego wystąpiła ponownie plaga myszy oraz grzybicza choroba zbóż wywołana przez rdzę żdźbłową²⁹.

Ziemia nie gwarantowała plonów, a to z kolei powodowało lokalne problemy z aprowizacją towarów i drożyzną. Wiosną 1946 r. w powiecie powszechny był głód, ziemniaków brakowało nie tylko dla ludzi, ale także na zasiew, więc wojewoda poznański wydał zarządzenie, by każdy osadnik otrzymał kartkę żywnościową III kategorii³⁰. Przy braku inwentarza żywego i zapasów przydział ten był niewystarczający i jak pisał pełnomocnik,

27 Chorobę wywoływały grzyby. Wojewoda poznański uznał za tereny zarażone i zagrożone 3 wsie w pow. gubińskim, za tereny ochronne 12 kolejnych wsi, a starosta gubiński zakazał wywozu ziemniaków oraz roślin korzeniowych i cebulowych. Sadzić można było tylko odmianami rakoodpornymi. *Zarządzenia*, PDW 1946, nr 26, poz. 234, Zarządzenie Wojewody Poznańskiego z dnia 23 października 1946 r. o obowiązku zwalczania raka ziemniaczanego; tamże, nr 27, poz. 263, Zarządzenie Starosty Powiatowego Gubińskiego z dnia 22 października 1946 r. dot. zwalczania raka ziemniaczanego; tamże, 1947, nr 4, poz. 36, Zarządzenie Starosty Powiatowego Gubińskiego z dnia 3 stycznia 1947 r. dot. zwalczania raka ziemniaczanego.

28 APZG, SPG, sygn. 54, k. 135, Sprawozdanie miesięczne starosty za miesiąc sierpień 1946, 2 IX 1946; tamże, sygn. 125, k. 123–124, Pisma wójtów gminy Czarnowice i Wałowice do Starostwa Powiatowego dot. sianokosów, 7 i 16 X 1947.

29 Straty z tego tytułu odczuwało wiele powiatów na Ziemi Lubuskiej. Zob. F. Pastwa, dz. cyt., s. 172–173. Anomalie pogodowe na przełomie 1946 i 1947 r. dotknęły niemal całą Europę. J. Kochanowski, dz. cyt., s. 64; APZG, UWPEwG, sygn. 36, k. 77, 92, Sprawozdanie ogólne kwartalne z działalności powiatu Gubińskiego za czas od dn. 1 VII 1948 do dn. 30 IX 1948.

30 Wskutek niedoborów żywności i problemów z jej aprowizacją w 1944 r. władze polskie wprowadziły 3 podstawowe kategorie kartek zaopatrzeniowych przyznawanych mieszkańcom wg kryterium ich przydatności w gospodarce oraz względów społecznych. Kartki kategorii I, dające największy przydział towarów, przysługiwały najwyższej rangi urzędnikom i pracownikom zakładów pracujących na rzecz państwa. Kartki kat. III dawały możliwość zakupienia najmniejszej liczby towarów pracownikom i właścicielom zakładów pracujących na wolny rynek oraz osobom uprawiającym wolne zawody i gospodyniom domowym. Szerzej na temat reglamentacji towarów: J. Kochanowski, dz. cyt.; H. Mordawski, dz. cyt.; A. Zawistowski, *Bilety do sklepu. Handel reglamentowany w PRL*, Warszawa 2017.

„osadnicy gremialnie gromadzą się w Starostwie żądają większej pomocy i oświadczają, że [...] nie mogą pozostać na tut. terenach”. Prosił więc, by kartki wydawano do czasu żniw, tj. do 15 lipca. Dramatyczna sytuacja panowała na wszystkich Ziemiach Odzyskanych, w 1946 r. organizowano dostawy ziemniaków i zboża (po 6–7 tys. ton)³¹. W grudniu przydziałami kart żywnościowych objętych było 83% ludności całego powiatu, co częściowo rozwiązało problemy, gdyż w kolejnym roku okresowo brakowało mąki, chleba i tłuszczu, a ceny żywności mocno wzrosły, np. masła o 80%, chleba o 32%, a owoców o 100%³². Jednocześnie państwo ograniczało wydawanie kart na towary reglamentowane, w końcu 1948 r. otrzymał je tylko co piąty mieszkaniec powiatu³³.

Początkowo wielkość objętego gospodarstwa w powiecie zależała w dużej mierze od osadnika; osoby przybyłe najwcześniej zajmowały najlepsze, niezniszczone gospodarstwa o powierzchni 10–15 ha. Formalnie właścicielem ziemi było państwo, a osadnik otrzymywał ją w tymczasowe użytkowanie z gwarancją, że w przyszłości będzie mógł ją przejąć na własność. Stopniowo Ministerstwo Ziem Odzyskanych (MZO) zaczęło regulować kwestię własności ziemi i określać normy obszarowe dla gospodarstw. Wynosiły one 7–15 ha użytków rolnych, ale modyfikowano je w kolejnych regulacjach, biorąc pod uwagę m. in. jakość ziemi. W 1948 r. zgodnie z instrukcjami ministerstwa z końca 1947 r. w powiecie określono trzy strefy ekonomiczne, od których, poza jakością gleby, uzależniona była wielkość gospodarstwa: 1) strefa podmiejska – Gubin, Gubinek i Jaromirowice; 2) strefa o warunkach ekonomicznych dogodnych – wsie niewymienione w punktach pierwszym i trzecim; 3) strefa o warunkach zróżnicowanych – wymieniono 14 wsi położonych głównie na południu powiatu. Gospodarstwa zaklasyfikowane do ostatniej strefy, z najsłabszymi glebami, mogły mieć największy areal³⁴. Tym samym spowodowało to konieczność zmian w już wydanych orzeczeniach o akcie nadania.

31 H. Mordawski, dz. cyt., s. 247.

32 Ceny w powiecie były o około 30% wyższe niż w innych powiatach woj. poznańskiego. APZG, UWPEwG, sygn. 36, k. 6, Sprawozdanie sytuacyjne starosty za m-c grudnia 1946 r., 3 I 1947; tamże, k. 22, Sprawozdanie sytuacyjne starosty za miesiąc lipiec 1947 r., 4 VIII 1947; tamże, k. 31, Sprawozdanie sytuacyjne starosty za m-c wrzesień 1947 r., 1 X 1947. Por.: H. Szczegół, dz. cyt., s. 76.

33 Obliczenia własne na podstawie: APZG, SPG, sygn. 36, k. 127, Raport sytuacyjny starosty gubińskiego z 31 XII 1948 r., arkusz V Apropowizacja.

34 APZG, SPG, sygn. 126, k. 23, Pismo Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego do Starostwa Powiatowego Referat Rolnictwa i Reform Rolnych, 8 V 1948. Por.: H. Mordawski, dz. cyt., s. 277–278; H. Słabek, *O społecznej historii Polski 1945–1989*, Warszawa 2015, s. 81.

Kwestia własności ziemi po 1945 r. wymaga krótkiego wyjaśnienia. Początkowo władza tworzyła atmosferę poparcia dla funkcjonowania indywidualnych gospodarstw na Ziemiach Odzyskanych i nabywania ich na własność, ale po 1948 r. otwarcie już głosiła konieczność kolektywizacji i etatyzacji rolnictwa. Dekret o ustroju rolnym i osadnictwie na Ziemiach Odzyskanych z września 1946 r. zapoczątkował uwłaszczenie, likwidację dużych gospodarstw i upowszechnienie gospodarstw o wielkości 5–10 ha³⁵. Proces nabycia gospodarstwa rolnego podzielono na trzy etapy. Na początku osadnikom wydawano orzeczenie zwane aktem nadania, dzięki czemu mieli prawo do posiadania ziemi i jej użytkowania. Kolejny etap polegał na opomiarowaniu ziemi, a także oszacowaniu i ustaleniu ceny nabycia gospodarstwa – orzeczenie o ustaleniu ceny nabycia³⁶. Przejęcie ziemi kończyło się orzeczeniem o wykonaniu aktu nadania, czyli własność gospodarstwa przechodziła na jego użytkownika poprzez dokonanie wpisu hipotecznego w sądzie, tzw. „przywłaszczenie”.

Akcję uwłaszczeniową w powiecie gubińskim rozpoczęto 16 X 1946 r., a wnioski o nadanie ziemi 13 dni później zaczęły przyjmować dwie, a następnie trzy komisje wnioskowe³⁷. Wniosków było początkowo niewiele, ludzie odnosili się do akcji niechętnie, a wielu repatriantów wierzyło w powrót na dawne ziemie³⁸. Jeszcze w 1949 r. sołtys wsi Niemaszchleba (dzisiaj Chlebowo) pisał o rodzinach repatriantów, które nie złożyły wniosków o nadanie i nie płaciły podatku gruntowego³⁹. Wielkość gospodarstw

35 Dziennik Ustaw 1946, nr 49, poz. 279, Dekret z dnia 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska; R. Jastrzębski, *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. 70, z. 1, s. 121, 128.

36 Ludność, która w czasie wojny utraciła swoje gospodarstwa rolne mogła otrzymać w ramach rekompensaty mienie na Ziemiach Odzyskanych (płaciła ewentualną różnicę). Bez opłat gospodarstwa do 10 ha otrzymywali żołnierze Wojska Polskiego w wyznaczonych powiatach zachodniej Polski. S. Łach, *Osadnictwo wiejskie na ziemiach zachodnich i północnych Polski w latach 1945–1950*, Słupsk 1983, s. 159–160; H. Mordawski, dz. cyt., s. 140–143.

37 APZG, SPG, sygn. 54, k. 145, Sprawozdanie miesięczne starosty gubińskiego za miesiąc październik 1946 r., 30 X 1946.

38 Np. w 1946 r. w Drzeńsku Wielkim pochodzący z Wileńszczyzny osadnicy nie zebrali płonów z pól, „mówili jasno, otwarcie, że nie mają potrzeby pracować, bo i tak będą tu tylko do wiosny, a następnie będą już mogli z powrotem jechać za Bug. Kartofle zamarzyły w polu, a żyto zgniło na pniu chociaż ludzie mieszkali. Kiedy jednak przeminęła zima i wiosna, a powrót nie nastąpił zabrali się skrzętnie do pracy i obecnie pola mają uprawione, zaorane, zanika ślad tymczasowości”. APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 38, Sprawozdanie opisowe z zakresu osadnictwa za miesiąc grudzień 1946 r., 1 I 1947.

39 APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 1, k. 67, 69, Protokół z posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 11 VII 1949.

powierzanych od 1945 r. w wielu przypadkach przekraczała normy obszarowe ustalone dekretem z 1946 r. wynoszącym od 7 do 15 ha, co powodowało konieczność zmian. Do akcji wkroczyło więc wojsko. Żołnierze chodzili po wioskach, pomagali wypisywać wnioski i spisywali inwentarz, bowiem „osadnicy chowają go w stodołach w słomie, względnie na czas urzędowania komisji wywożą w krzaki czy las położony za wsią”⁴⁰. W październiku 1946 r. informowano, że akcja uwłaszczeniowa przyczyniła się do opuszczenia powiatu przez część mieszkańców, gdyż osadnicy kierowali się do osad jeszcze nieopomiarowanych i pomimo braku zgód na opuszczenie gospodarstwa i tak wyjeżdżali „samowolnie, nieznanymi sposobami. Przeprowadzając obecnie akcję uwłaszczeniową daje się nam widzieć ten fakt coraz bardziej jaskrawo, osadnicy nie godzą się w większości wypadków na przydzielony obszar użytków rolnych nie chcąc złożyć wniosku o nadanie gospodarstwa”⁴¹.

Proces przyjmowania wniosków o nadanie ziemi miał trwać do końca 1946 r., a komisje wnioskowe działały do marca 1947 r. Akcja jednak przeciągała się, gdyż część gospodarzy nie złożyła wniosków, powstawały nowe gospodarstwa w rozparcelowanych majątkach junkierskich, poza tym napływali nowi osadnicy. Początkowo wnioski przyjmowały zarządy gminne, a pod koniec września MZO powołało specjalnych komisarzy wnioskowych, którzy podania od osadników przyjmowali na miejscu. O działalności „quasi Komisji Osadnictwa Rolnego” w Gubinie pisano w protokole lustracyjnym jesienią 1947 r. Po przyjeździe na miejsce „w oka mgnieniu przyjmują wniosek, wydają orzeczenia i akt nadania, oraz biorą od zainteresowanego oświadczenie, iż zgadza się on na przydzielony obiekt i jego obszar. W wypadkach, kiedy owa improwizowana komisja nie ma możliwości udać się w teren zainteresowani przychodzą do biura PUR i tu na zasadzie jednostronnej relacji zainteresowanego odbywa się wyżej opisana manipulacja wydania aktu nadania”⁴². W 1949 r. obowiązek przyjmowania wniosków spoczywał na Referatach Osiedleńczych starostw.

Do listopada 1946 r. wpłynęło 500 wniosków o nadanie ziemi, do grudnia – 1605, a do końca marca 1947 r., kiedy akcja wnioskowa miała się zakończyć, przyjęto w sumie 1652 podania. Akcja nadal trwała, do końca 1947 r.

40 APP, PUR Poznań, sygn. 2767, k. 33, Sprawozdanie opisowe za miesiąc październik 1946 r. z zakresu osadnictwa.

41 Tamże, k. 33, Sprawozdanie opisowe za miesiąc październik 1946 r. z zakresu osadnictwa, b.d. 1946.

42 APP, PUR Poznań, sygn. 2760, k. 4, Protokół lustracji Oddziału Powiatowego i Etapu Zachodniego PUR w Gubinie, 14 XI 1947.

złożono ich 1971, do końca 1948 r. – 2196, a do końca 1949 r. – 2375 wniosków⁴³. Należy przy tym zauważyć, że ich liczba była większa niż faktyczna liczba osadników, bowiem część złożyła wnioski, a następnie wyjechała. W terenie przedkładane dokumenty kontrolowali rejonowi inspektorzy Akcji Uwłaszczeniowej. Nowe normy obszarowe powodowały niekiedy konieczność zmian w już opomiarowanych gruntach. Opomiarowanie to rozpoczęto w październiku 1945 r. w Niemaszchleba, a zakończono 23 VII 1947 r. w Kosarzynie⁴⁴.

Zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa Ziemi Odzyskanych ze stycznia 1947 r. na Ziemi Lubuskiej powołało 13 powiatowych komisji osadnictwa rolnego (PKOR), które przejęły do rozpatrzenia wnioski o wyznaczenie nabywcy i nadanie ziemi. Gubińska komisja powstała w marcu 1947 r. i do maja wydała 573 orzeczenia o wyznaczeniu nabywcy, do czerwca – 874, do sierpnia – 1338, do końca 1948 r. – 1760, a do połowy 1949 r. – 2073. Pierwsze akty nadania (70) wydano w marcu 1947 r., do czerwca wydano 254 akty, do września – 989, do końca roku – 1678, co stanowiło 85% wszystkich złożonych wniosków, do końca 1948 r. – 1782 (81%), a do końca 1949 r. – 1902 akty nadania (80%)⁴⁵.

Z początkiem 1947 r. państwo rozpoczęło drugą fazę uwłaszczenia, czyli ustalenia kwoty wykupu gospodarstwa. Prace wyhamowały w 1948 r., kiedy to uzależniono wielkość gospodarstwa od strefy ekonomicznej, w jakiej się znajdowało, co skutkowało koniecznością regulacji wielkości gospodarstw oraz wydania poprawek do wręczonych już aktów nadania. Mniejsze normy

43 Tamże, sygn. 2767, k. 34, Sprawozdanie opisowe z zakresu osadnictwa za m-c listopad 1946 r.; tamże, k. 94, Miesięczne sprawozdanie cyfrowe z akcji uwłaszczenia rolnego w pow. gubińskim za m-c luty 1948 r., 3 III 1948. Por.: H. Dominiczak, *Osadnictwo i stosunki demograficzne w powiecie gubińskim w latach 1945–1960*, [w:] *Gubin...*, s. 62; F. Pastwa, dz. cyt., s. 205.

44 Osadnicy ukrywali faktyczny areal ziemi (obsiewano np. sąsiednie niezajęte pola) i np. w lipcu 1946 r. mierniczy otrzymał asystę milicji. APZG, SPG, sygn. 125, k. 109–110, Wykaz zreambulowanych gromad w terenie przez OB. Ob. Mierniczych od początku do 31 VII 1947 r.

45 Na Ziemi Lubuskiej w marcu 1947 r. wydano 840 aktów nadania, do września już 18,6 tys. W styczniu 1948 r. wnioski złożyło 97% uprawnionych, 86% wniosków rozpatrzono pozytywnie, a 67% osiedlonych rodzin otrzymało akty nadania. APP, PUR Poznań, sygn. 247, k. 4, Wykaz aktów nadania w m-cu wrześniu 1947 r. na Ziemi Lubuskiej; tamże, k. 40, Miesięczne sprawozdanie cyfrowe z akcji uwłaszczenia rolnego za m-c luty 1948 r., 1 III 1948; APZG, SPG, sygn. 125, k. 63, Wykaz gromad w kolejności w/g której będą wchodziły pod obradę Powiatowej Komisji Osadnictwa Rolnego w związku z nadaniem aktów nadania, IV 1947; tamże, PRN i WP Gubin, sygn. 2, k. 119, Sprawozdanie Starosty Powiatowego Gubińskiego za czas od 17 IV 1945 r. do 31 V 1950 r. złożone na posiedzeniu PRN w Gubinie. F. Pastwa, dz. cyt., s. 216–217, 222.

obszarowe doprowadziły do powstania skrawków ziem bez właściciela i zabudowań, a znajdujących się pomiędzy zajętymi polami, wobec czego chętnych na ich objęcie nie było. Dodatkowo pracę komplikowała złożona sytuacja na miejscu, bowiem ponad połowa mieszkańców wsi to repatrianci, którzy mieli problem z udokumentowaniem swojego stanu posiadania przed wojną. Dopiero w lipcu 1948 r. powołano w powiecie komisję klasyfikacyjno-szacunkową (powołaną dekretem z maja 1947 r.), która wydawała orzeczenia odszkodowawcze za ziemie pozostawione na wschodzie. W ciągu roku złożono 473 wnioski o odszkodowanie, komisja rozpatrzyła je dopiero w 1949 r. i tym samym repatrianci otrzymali nakazy płatnicze za zajęte gospodarstwa, co powodowało odwoływanie się od decyzji, niezadowolenie i niekiedy opuszczanie wsi⁴⁶. W końcu 1948 r. liczba orzeczeń o wycenie gospodarstwa wyniosła 708, w połowie kolejnego roku – 806, a na początku 1950 r. – 822. Trzecią fazę uwłaszczenia rozpoczęto na Ziemi Lubuskiej 14 XII 1947 r. W 1947 r. w powiecie gubińskim wydano 384 sądowe wpisy hipoteczne, w kolejnym roku 90, do połowy 1949 r. tylko 12, w sumie na początku 1950 r. było zahipotekowanych 471 gospodarstw. Podsumowując, do końca 1948 r. w stosunku do złożonych wniosków o nadanie ziemi wydano 81% aktów nadania, 32% orzeczeń o wycenie i 24% zaświadczeń hipotecznych.

Sprawozdania z 1947 r. Wojewódzkiego Inspektora Akcji Uwłaszczeniowej z Poznania dotyczące Ziemi Lubuskiej dają wgląd w wielkość gospodarstw rolnych w powiecie gubińskim. W końcu 1947 r. niemal co trzecie gospodarstwo miało powierzchnię od 9 do 12 ha, co czwarte do 5 ha, a co piąte od 7 do 9 ha (wykres 3). Struktura ta nieznacznie różniła się od struktury gospodarstw na Ziemi Lubuskiej, połowa gospodarstw mieściła się w normie obszarowej 7–12 ha⁴⁷. Rok później (wykres 4) w normie obszarowej mieściło się już 57% gospodarstw, w 1949 r. 56%. Odsetek gospodarstw powyżej 12 ha zmalał w latach 1947–1949 z 16% do 10%. Gospodarstwa uregulowane w końcu 1949 r. miały przeważnie charakter rolny – 68%, w mniejszym stopniu pracowniczy – 13%, rzemieślniczy i robotniczo-leśny – po 9%⁴⁸.

46 APP, PUR Poznań, sygn. 2770, k. 27, Sprawozdanie z opieki nad repatriantami, reemigrantami i przesiedleńcami Powiatowego Oddziału PUR w Gubinie za miesiąc marzec 1949 r. Orzeczenia odszkodowawcze wystawiano do I III 1947 r., później już sporadycznie. Por.: S. Banasiak, dz. cyt., s. 123.

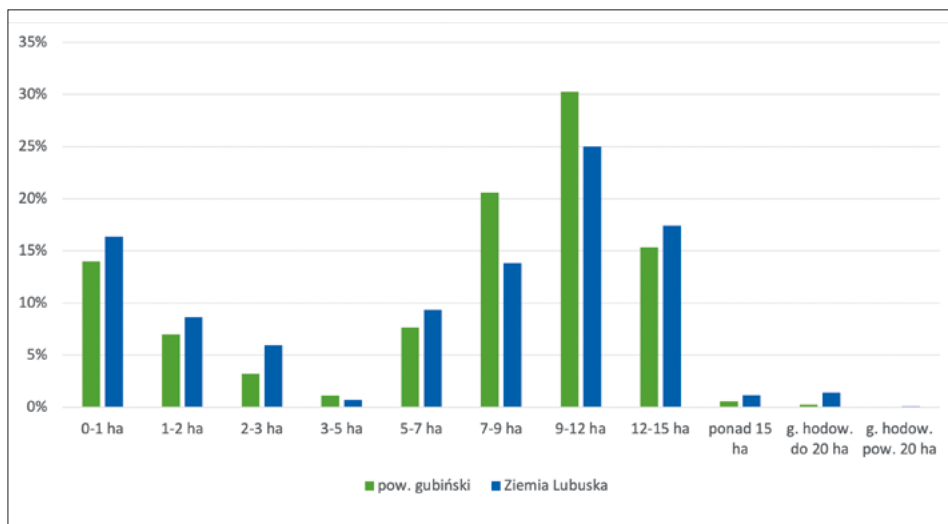
47 APP, PUR Poznań, sygn. 247, k. 7, Wykaz aktów nadania w listopadzie 1947 r. na Ziemi Lubuskiej.

48 APZG, Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Zielonej Górze (dalej: KW PZPR ZG), sygn. 191, k. 89–90, Struktura gospodarcza uregulowanych gromad. 1948 r. Pow. Gubin. Por.: F. Pastwa, dz. cyt., s. 227.

Problemem, jaki pojawił się w Polsce w roku 1947, a przybrał gwałtownie na sile w kolejnym, było wspomniane rzekanie się gospodarstw, także tych z hipoteką⁴⁹. Niezadowolenie z reform państwa widoczne było już wcześniej. We wrześniu 1946 r. powiat opuściło ponad 700 mieszkańców wsi (około 12%), a miesiąc później starosta gubiński pisał do władz wojewódzkich: „walczymy obecnie zawzięcie [...] z dezercją osadników z naszego powiatu”. Wymienił przy tym powody opuszczania gospodarstw: 1) wydawanie zgód na obejmowanie w pierwszym okresie zbyt dużych gospodarstw, wobec czego do przydziału pozostały niechętnie zajmowane gospodarstwa o małej powierzchni (do 2 ha); 2) źle rozdzielany inwentarz z UNRRA; 3) źle zorganizowaną pomoc w przetransportowaniu osadnika i jego mienia do zajmowanego gospodarstwa; 4) brak zakładów przemysłowych⁵⁰.

Pierwsze formalne zrzeczenia otrzymanych aktów nadania (7) osadnicy złożyli we wrześniu 1947 r. (odnotowano wówczas skrajnie niskie zbiory

WYKRES 3 Struktura powierzchni gospodarstw w powiecie gubińskim i na Ziemi Lubuskiej wg wydanych orzeczeń o nadaniu ziemi. Stan na 30 XI 1947 r.

Uwaga: g. hodow. – gospodarstwa hodowlane

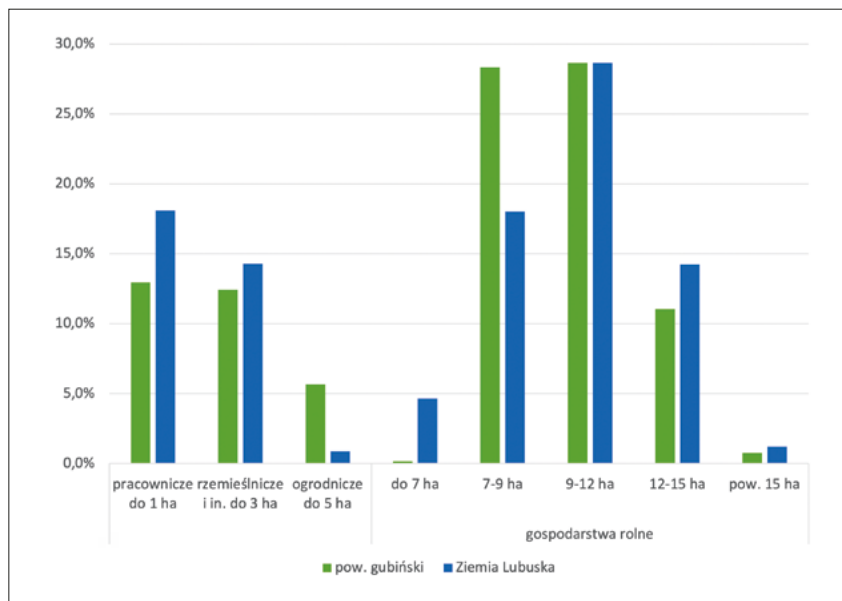
Źródło: opracowanie własne na podstawie: APP, PUR Poznań, sygn. 247, k. 6, Sumaryczne zestawienie gospodarstw zatwierdzonych na podstawie orzeczeń PKOR na Ziemi Lubuskiej w/g stanu na 30.11.1947 r.

⁴⁹ Zob. więcej na ten temat: S. Łach, *Osadnictwo wiejskie...*, s. 146–147.

⁵⁰ APP, PUR Poznań, sygn. 306, k. 8, Sprawozdanie opisowe za miesiąc październik 1946 r. z zakresu osadnictwa, 31 X 1946. Por.: [b.a.], *Czytajcie nasze odpowiedzi*, OnZO 1948, nr 1, s. 11–12. H. Dominiczak, *Osadnictwo wiejskie...*, s. 146.

WYKRES 4 Struktura powierzchni gospodarstw rolnych w powiecie gubińskim i na Ziemi Lubuskiej. Stan na 30 XI 1948 r.

Źródło: APZG, UWPEWG, sygn. 58, k. 342, Zestawienie gospodarstw/działek/ będących w posiadaniu osadników wg wielkości.

ziemiaków), do marca 1948 r. ziemi zrzekło się 43 osadników, a do końca maja 1949 r. – 212⁵¹. „Rolnicy motywują zrzekanie się gospodarstw tym, że brak jest rąk do pracy, że jest chory, zasadniczo podstaw prawnych do wstrzymania opuszczania gospodarstw nie ma” – kwitowała w 1949 r. PRN⁵². Powyższej sprawie poświęcono specjalną naradę zorganizowaną w starostwie w końcu 1949 r. przy udziale przedstawicieli partii, Samopomocy Chłopskiej i instytucji kredytowych. Sposobem na zaradzenie problemowi miało być ściąganie od osadnika kosztów związanych z jego osiedleniem na gospodarstwie, ale problem narastał, do końca 1949 r. ziemi zrzekło się 270 gospodarzy⁵³.

51 APP, PUR Poznań, sygn. 247, k. 40, Miesięczne sprawozdanie cyfrowe z akcji uwłaszczenia rolnego za m-c luty 1948 r., I III 1948; APZG, UWPEWG, sygn. 59, k. 192, Zestawienie rodzin siedlonych i zrzekających się gospodarstw rolnych i działek na Ziemi Lubuskiej. Stan na dzień 1 czerwca 1949 r., I VI 1949.

52 APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 2, k. 47, Protokół z posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 22 III 1950. Por.: H. Mordawski, dz. cyt., s. 427.

53 APP, PUR Poznań, sygn. 2770, k. 79–80, Sprawozdanie Naczelnika Powiatowego Oddziału PUR w Gubinie z akcji przesiedleńczej za miesiąc listopad 1949 r.

Inwentarz żywy i martwy

Posiadanie żywego inwentarza było dla osadników niezwykle ważne. Zwierzęta dawały tak trudną do zdobycia żywność, a także służyły jako siła pociągowa. Latem 1945 r. stan pogłowia był niemal zerowy co wynikało z ewakuacji gospodarczej. Dopiero w kolejnych latach zwiększał się m.in. dzięki darom z UNRRA (do 1947 r.), kredytom, a także napływowi osadników z własnymi zwierzętami. W powiecie długo nie było weterynarza i zwierząt nie szczepiono; zdarzało się, że pojedyncze sztuki padały na choroby zakaźne. Na skutek pomoru świń i nierogaczyny jesienią 1947 r. starosta gubiński ogłosił znaczące ograniczenia w handlu świniami. Odwołał je dopiero wiosną następnego roku⁵⁴. Stopniowo zwierzęta zaczęto szczepić, np. w 1948 r. zaszczepiono przeciwko różycy część świń w powiecie, a rok później już wszystkie.

We wrześniu 1945 r. w całym powiecie zliczono zaledwie 96 krów, 8 wołów, 80 kóz, 24 prosięta, 2 owce, 68 koni należących do osadników i około 300–400 koni należących do Wojska Polskiego⁵⁵. Komisarz Ziemi miesiąc później raportował „przede wszystkim brak koni, po zakup których trzeba jeździć do drugiego powiatu. Na ogólną ilość gospodarstw 517 jest 231 koni, przeciętnie 1 koń na 24 ha, 300 krów, 1 na 18 ha”⁵⁶. Dzięki dostawom i zakupom pogłowia zwiększyły się pod koniec 1946 r. do 900 koni, 942 krów, 1086 świń i 227 owiec⁵⁷. Rozwój liczebny najczęściej hodowanych zwierząt w powiecie w latach 1945–1949 przedstawia wykres 5. Najbardziej dynamicznie przyrastało pogłowienie trzody chlewnej (w latach 1946–1949 62-krotnie), słabiej krów i koni (odpowiednio 4,5- i 5-krotnie), czy też kóz (3,5-krotnie) i owiec (2-krotnie)⁵⁸, a gdyby uwzględnić stan z połowy 1945 r., wzrost byłby

54 PDW 1948, nr 14, poz. 221, Obwieszczenie Starosty Pow. Gubińskiego z dnia 27 kwietnia 1948 r. dot. pomoru świń i nierogaczyny.

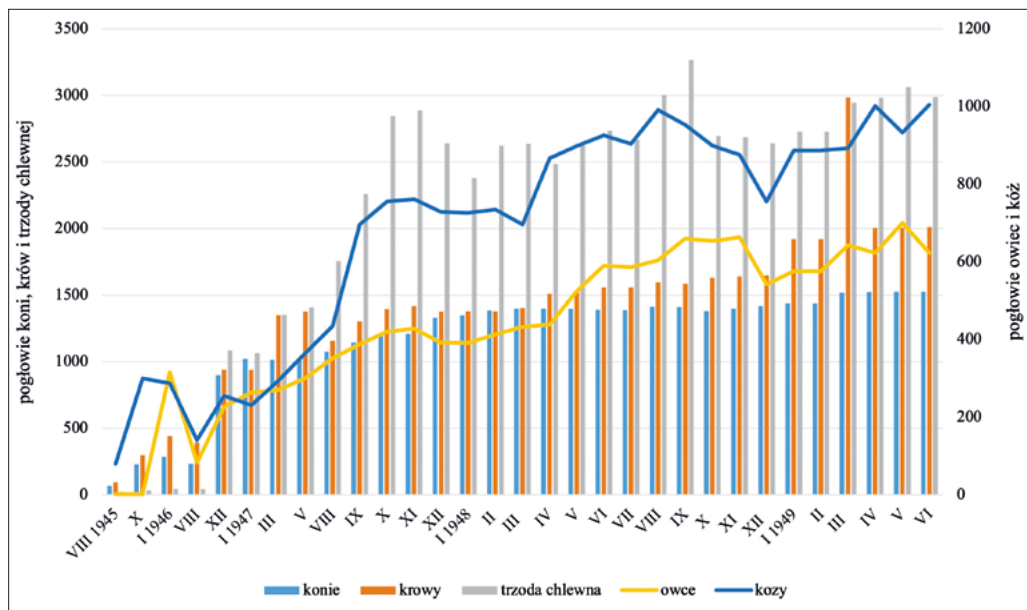
55 APP, WUIP, sygn. 18, k. 53, Sprawozdanie dot. akcji siewnej na terenie powiatu Gubin, 15 IX 1945; tamże, k. 54, Sprawozdanie dot. charakterystyki gleby i stanu gospodarczego pow. Gubin, 15 IX 1945. Zwierzęta hodowano nie tylko na wsi, często i w mieście jedynym żywicielem rodziny była mleczna krowa lub koza (łatwość chowu), a siłę pociągową zapewniał koń.

56 APZG, SPG, sygn. 120, k. 257–258, Sprawozdanie Pełnomocnika Rządu RP z działalności w m-cu październiku 1945 r. Wymieniano także 300 kóz, 10 świń i 150 sztuk drobiu. Tamże, k. 153, Pismo Komisarza Ziemi do Wojewódzkiego Urzędu Ziemi, 13 X 1945.

57 APZG, SPG, sygn. 54, k. 110, Wykaz zaludnienia miasta i powiatu gubińskiego na dzień 20 sierpnia 1946 r.; tamże, k. 217, Wykaz inwentarza żywego w pow. gubińskim w grudniu 1946 r.; tamże, sygn. 59, k. 14–15, Sprawozdanie sytuacyjne starosty za miesiąc sierpień 1946 r., 30 VIII 1946. Por.: H. Stachowicz, *Rozwój gospodarczy powiatu...*, s. 94.

58 Wzrost pogłowia kóz odnotowano w całej Polsce w pierwszych trzech powojennych latach i osiągnięty stan niemal 1 mln kóz w 1947 r. był maksymalnym uzyskanym w XX w.

WYKRES 5 Stan pogłowia w powiecie gubińskim w latach 1945–1949

Uwaga: od połowy 1949 r. w zestawieniach podawano liczbę zwierząt łącznie z młodymi, stąd brak danych do końca tego roku.

Źródło: opracowanie własne na podstawie comiesięcznych sprawozdań i wykazów starosty gubińskiego oraz PUR z lat 1945–1949.

jeszcze wyższy. Niemniej w końcu 1949 r. nadal nie wszystkie gospodarstwa miały konia czy krowę, przy czym należy podkreślić, że hodowlę zaczynało od niemal zera i nie sprzyjały jej kłęski naturalne i brak karmy.

Powszechny niedobór zwierząt hodowlanych w Polsce powodował problemy z zaopatrzeniem w mięso, a to z kolei budziło niezadowolenie społeczne. Władza niejako wykorzystała to jako pretekst do rozprawienia się z wolnym handlem. W 1947 r. rozpoczęto restrykcyjne kontrole „spekulantów”: rzeźników i restauratorów, których oskarżano o zawyżanie cen i ukrywanie mięsa⁵⁹. Równocześnie władze nakazały przydzielenie każdej rodzinie po jednej „sile pociągowej” (koń lub wół) i po dwie krowy. Potrzebny inwentarz pozyskiwano u gospodarzy, odbierając im nadmiar zwierząt. Nadwyżkę szukano głównie na Ziemiach Odzyskanych, gdzie w ramach akcji „K” spisano

Hodowano także drób, w poł. 1947 r. każde gospodarstwo przeciętnie posiadało 10 kur, co drugie kaczkę, a co trzecie królika.

⁵⁹ Por.: teczka z protokołami komisji kontroli społecznej w Gubinie: APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 5.

poniemiecki inwentarz żywy, ściągano za niego należności i odbierano, gdy było go za dużo. Podniosła się fala donosów, gdyż za zgłoszenie faktu ukrywania zwierząt obiecywano premie. W 1949 r. weszły z kolei w życie akcje „H” i „U” (zwalczanie nielegalnego uboju), zwiększając jednocześnie wymiar kar⁶⁰. W powiecie gubińskim akcja „H”, pomimo agitacji, „że przez opłacalność hodowli podniesie się dobrobyt i stopa życiowa wsi”, nie udała się. Kontraktację bydła i świń określano jako niezadowalającą, zalegano rolnikom z wypłatą pieniędzy za zakontraktowane zwierzęta, skarżono się, że świnie wysyłano do Poznania i Zielonej Góry, a w Gubinie „zostawały najgorsze”⁶¹.

Zajmowane gospodarstwa rolne posiadały głównie pozostawiony niemiecki sprzęt rolniczy, który osadnicy początkowo skwapliwie ukrywali przed urzędnikami w czasie spisów inwentarza. We wrześniu 1945 r. wykazano 15 zdekompletowanych traktorów, 1 pług parowy i 2 lokomobile⁶². W styczniu 1946 r. wymieniano już 17 traktorów, 220 siewników, 125 młockarni, 120 kosiarek, 80 żniwiarek i 412 pługów⁶³. W połowie tego roku wykaz powiększył się jeszcze bardziej: 343 siewniki, 279 kosiarek, 84 żniwiarki, 41 snopowiązałek, 172 grabiarki, 13 lokomobili, 278 młockarni, 106 młockarni kieratowych, 84 kieraty, 698 pługów jednoskibowych, 236 pługów dwuskibowych i 119 innych pługów. Oprócz tego było około 20–30% maszyn wymagających remontu⁶⁴. W 1948 r. władze rozpoczęły akcję spisywania i przejmowania niemieckich maszyn, a powiatowa rada w Gubinie tłumaczyła, że maszyny te są własnością państwa i są potrzebne w Polsce centralnej⁶⁵. Efektem działań był spis maszyn z 15 I 1949 r., który wymieniał

60 Akcja „H” (hodowla) oficjalnie miała na celu zwiększenie pogłowia zwierząt hodowlanych, jednak głównym celem było ostateczne rozprawienie się z prywatnym sektorem i próba rozwiązania kryzysu mięsnego w kraju. Szerzyły się donosy, np. w końcu 1949 r. jeden z mieszkańców powiatu otrzymał 2000 zł za „wykrycie tajnego uboju świń”. APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 11, k. 66, Protokół z posiedzenia Kolegium Wydziału Powiatowego w Gubinie, 27 X 1949; J. Kochanowski, dz. cyt., s. 67, 184–185.

61 APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 1, k. 25, Protokół Nr 3 z posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 15 III 1949; tamże, sygn. 3, k. 112, Protokół z posiedzenia Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 8 VIII 1949.

62 APB, WUIIP, sygn. 18, k. 53, Sprawozdanie dot. akcji siewnej na terenie powiatu Gubin, 15 IX 1945.

63 Tamże, PUR Poznań, sygn. 2032, k. 31, Kwestionariusz Nr 2 dotyczących danych o stosunkach gospodarczych na terenach osadnictwa wojskowego w/g stanu na 15 I 1946; APZG, SPG, sygn. 54, k. 305, Pismo Pełnomocnika Obwodowego Rządu RP do Powiatowej Rady Narodowej w Radomsku, 18 I 1946.

64 APZG, SPG, sygn. 54, k. 217, Wykaz inwentarza żywego w pow. gubińskim w grudniu 1946 r.

65 APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 1, k. 108–109, Protokół z posiedzenia publicznego Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 14 VIII 1949. Dnia 31 VII 1948 r. wydano zarządzenie

10 pługów, 208 kopaczek, 124 młocarnie szerokomłotne, 129 młocarni czyszczących, 46 żniwiarek, 36 snopowiązałek, 135 kosiarek, 13 siewników do nawozu, 265 siewników do ziarna, 1 maszynę do sadzenia ziemniaków, 4 wiązalki do słomy, 22 prasy do słomy, 5 trier (maszyny do sortowania ziarna), 4 wały Cambella, 2 lokomobile, 80 motorów elektrycznych, 2 motory na prąd stały, 3 motory spalinowe, maszyny traktorowe: 2 kopaczki, 1 grabiarkę, 1 bronę i 1 kultywator⁶⁶. Wykaz ten wskazuje na dość duży park maszyn rolniczych, który został uszczuplony; maszyny wywieziono do Polski centralnej i nawet powstałe na miejscu ośrodki maszynowe borykały się z ich brakiem.

Spółdzielczość

W 1945 r. powstała Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa w Gubinie, a w 1946 r. Spółdzielnie Gminne „Samopomoc Chłopska” wzorowane na przedwojennej organizacji. Ich główna działalność skupiona była na handlu, rozdzielały także zboże na zasiew oraz nawozy sztuczne. Władze państwa z czasem zaczęły ingerować w życie wsi, także spółdzielni, czego skutkiem było ich połączenie i powstanie w 1948 r. Powiatowego Związku Gminnych Spółdzielni (PZGS), który prowadził sklepy, magazyny zbożowe, młyny i olejarnię, skupował i sprzedawał płody rolne, nawozy sztuczne i materiały budowlane. W sądowym wpisie do rejestru zapisano, że jego rolą jest „podniesienie dobrobytu i kultury wsi przez rozwój produkcji rolnej i przemysłu rolnego”⁶⁷, jednak liczne protokoły wykazują, że nie wypełniał postawionych zadań, m.in. nie potrafił pozyskać potrzebnych towarów, a gminne spółdzielnie same zamawiały towar w centrali „dzięki osobliwym znajomościom”⁶⁸. Lata 1948–1949 przyniosły znaczne straty i centrala w Poznaniu sugerowała połączenie z PZGS-em w Krośnie Odrzańskim.

Konkurencją dla indywidualnych gospodarstw miały być spółdzielnie rolniczo-produkcyjne. W połowie 1949 r. chęć założenia spółdzielni

o przejęciu przez państwo maszyn rolniczych, które posiadali rolnicy, nawet jeśli otrzymali je w akcie nadania wraz z ziemią (miało moc wsteczną). Szerzej na ten temat: H. Mordawski, dz. cyt., s. 281.

66 APZG, SPG, sygn. 39, k. 52–53, Zestawienie maszyn zewidencjonowanych w tutejszym Starostwie Powiatowym, załącznik do listu starosty, 15 I 1949.

67 Tamże, Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Zielonej Górze, sygn. 1467, k. 228, Postanowienie Sądu Okręgowego w Zielonej Górze Wydział Handlowy o wpisie do rejestru spółdzielni PZGS „SCh” w Gubinie, 31 VII 1948.

68 Tamże, k. 263, Sprawozdanie Centrali Rolniczej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” Oddział w Poznaniu z rewizji Powiatowego Związku Gminnych Spółdzielni w Gubinie, III 1949.

zgłosiło 12 osadników z Sękowic, lecz była to zbyt mała liczba i pomysł zarzucono⁶⁹. Dopiero w kolejnym roku założono cztery spółdzielnie produkcyjne. Kolektywizację poprzedziła idea wsi samopomocowych (1947), czyli wsi posiadających ośrodek maszynowy, sklep spółdzielczy, ośrodek zdrowia czy bibliotekę⁷⁰. W 1948 r. na ten typ wsi wytypowano Niemaszchleba, ale nie udało się idei tej wcielić w życie, gdyż samorząd nie miał funduszy na uruchomienie wymaganych instytucji. W analizowanym okresie idea spółdzielczości w powiecie nie powiodła się.

Zagospodarowanie majątków junkierskich

Władze polskie nie przewidywały dużych form własności prywatnej, przejęły więc kontrolę nad poniemieckimi majątkami⁷¹. W powiecie gubińskim do czerwca 1946 r. znajdowały się one w posiadaniu Armii Czerwonej, następnie zarządzał nimi powstały jesienią 1945 r. Państwowy Zarząd Rolny (PZR), tworząc z 15 majątków 3 zespoły – Luboszyce, Starosiedle i Wałowice⁷². Majątki te były mocno zniszczone i zatrudniały około 90 osób, a do 1947 r. w części z nich pracowali przymusowo Niemcy.

W styczniu 1946 r. PZR przekształcono w Państwowe Nieruchomości Ziemskie (PNZ), które przejęły także majątek Państwowego Przedsiębiorstwa Traktorów i Maszyn Rolniczych w Gubinie (posiadało 12 traktorów, w tym połowę niesprawnych). Przejęte po wojsku majątki, głównie ugory, zamierzano rozparcelować i przyznać osadnikom, ale przeszkodą okazał się brak domów, zagrod i inwentarza. Rozwiązaniem miał być specjalny typ osadnictwa⁷³; w powiecie długo trwały spory, jakie ziemie przeznaczyć na ten cel. Na cele osadnictwa spółdzielczo-parcelacyjnego wyznaczono

69 APZG, UWPEwG, sygn. 36, k. 148, Sprawozdanie z działalności Starostwa za III kwartał 1949 r., I X 1949.

70 Wsie samopomocowe tworzone w Polsce od 1948 r. miały być wsiami wzorcowymi, zelektryfikowanymi, zrادیofonizowanymi, z przewagą gospodarstw małych i średnich. Zob. *O wsiach samopomocowych*, „Dziennik Polski” 1948, nr 272, s. 1. Zob. także: C. Osękowski, *Ziemie zachodnie i północne Polski w okresie stalinowskim*, Zielona Góra 1999, s. 147.

71 Szerzej na ten temat: H. Mordawski, dz. cyt., s. 168–178, 255–256.

72 F. Pastwa, dz. cyt., s. 243.

73 Zasadlanie wsi nadzorowała powstała w 1946 r. Rada Społeczna Osadnictwa Spółdzielczo-Parcelacyjnego. Wyznaczone zasiedlające powiaty z ziem dawnych wysyłały delegacje, które zapoznawały się z okolicą i zgłaszały chętnych do osiedlenia. Osadnicy mieli wybrać formę osadnictwa: parcelacyjne, spółdzielczo-parcelacyjne lub pracowniczo-parcelacyjne. Zob.: W. Lechowicz, *Trzy formy osadnictwa na ziemiach popółwarszawskich*, OnZ 1946, nr 2, s. 2. Szerzej na ten temat: H. Dominiczak, *Osadnictwo wiejskie...*, s. 139–144.

wiosną 1947 r. majątek w Brzozowie o powierzchni 120 ha, ale chętnych do osiedlenia nie było, choć delegacje zwiadowcze przyjeżdżały z różnych stron kraju i „rezerwowały” sobie gospodarstwa rolne⁷⁴. Ostatecznie w połowie 1949 r. majątek ten włączono w skład PGR-u w Luboszycach. Majątki łatwiej było wykorzystać na upelnorolnienie gospodarstw – do połowy 1946 r. rozparcelowano 4 majątki. W końcu 1948 r. w powiecie wymieniono ogółem 14 majątków i 4 folwarki o łącznej powierzchni 3,8 tys. ha, w tym 1,9 tys. ha oddano na cele parcelacji. Nierozparcelowane części 13 majątków (1866 ha) w 1949 r. przejęły Państwowe Gospodarstwa Rolne (PGR) i częściowo Samopomoc Chłopska⁷⁵.

W czerwcu 1948 r. podjęto uchwałę o kolektywizacji wsi w Polsce, a PNZ na początku 1949 r. przekształcono w PGR. W powiecie majątki w Bieczu, Kumiałowicach, Luboszycach, Starosiedlu (Grodzisku) i Wierzchnie utworzyły Zespół PGR w Starosiedlu. Źródła jednoznacznie stwierdzają ich fatalną kondycję gospodarczą. Kontrole z 1949 r. stwierdzały niedociągnięcia, braki i trudności organizacyjne. Mieszkania pracowników były brudne, zawilgocone, z odpadającym tynkiem, nie posiadały ustępów, w większości prądu, a studnie zagrażały bezpieczeństwu i zdrowiu. Pracownicy posiadali tylko drób i świny, nieliczni krowy (na około 250 pracowników 10 krów)⁷⁶. Kontrole z początku roku wykazały w Bieczu 4 ciągniki, w tym 2 w remoncie, a inwentarz żywy w dwóch majątkach. PRG w Starosiedlu miało 8 jałówek, 4 woły, 11 koni i 5 krów, a w Bieczu 21 koni i 12 krów, ale nie było budynku inwentarskiego⁷⁷. PGR w Luboszycach jesienią powiększono o majątek w Brzozowie (m.in. pałac, 3 domy mieszkalne, obora i stajnia), co polepszyło warunki mieszkaniowe i zaplecze gospodarcze⁷⁸. Większość zatrudnionych, zwłaszcza latem, to pracownicy sezonowi opłacani w naturze.

74 Delegacje te stały się wycieczkami krajoznawczymi młodzieży i przekupek, którzy wykorzystywali darmowe bilety. APZG, KW PZPR ZG, sygn. 611, k. 13, Protokół z plenarnego posiedzenia Wojewódzkiej Rady Spółecznej Osadnictwa Spółdzielczo-Parcelacyjnego w Gorzowie Wlkp., 10 II 1949.

75 Tamże, SPG, sygn. 134, k. 17, Pismo, 7 XII 1948; tamże, k. 79–80, Wykaz imienny Państwowych Nieruchomości Ziemskich na terenie pow. Gubin. Stan na 1 VII 1949.

76 APZG, PRN i WP Gubin, sygn. 6, k. 262, Protokół Komisji Kontroli Społecznej przy PRN w Gubinie z odbytej kontroli społecznej w majątku Biecz, 26 XI 1949.

77 We wrześniu 1949 r. służby sanitarne skontrolowały majątek w Bieczu. Mieszkania pracowników były brudne, od 3 miesięcy nie było prądu, na łózkach brak prześcieradeł, tylko koce, wyżywienie w południe składało się z ziemniaków. Tamże, k. 212, Protokół spisany w zespole folwarcznym Biecz, 12 IX 1949.

78 APZG, SPG, sygn. 134, k. 123, Protokół zdawczo-odbiorczy Łąki Lasek w gm. Biecz, 14 X 1949; tamże, k. 125–127, Protokół zdawczo-odbiorczy majątku Brzozów g. Markosice, 14 X 1949.

W okresie wyczerpanych prac w kilku majątkach pomagali junacy ze „Służby Polsce”, a także pracownicy z zakładów w Gubinie; stałe dzienne pogotowie wynosiło 200–300 osób, były to tzw. drużyny żniwne⁷⁹.

Równoległe z tworzeniem PGR-ów organizowano Państwowe Ośrodki Maszynowe (POM), „które pomagają mało- i średniorolnym chłopom w pracach polnych”, wypożyczając sprzęt rolniczy, którego powszechnie brakowało w gospodarstwach⁸⁰. Maszyny z powiatu wywieziono, w lutym 1949 r. Komitet Opieki nad Ośrodkami Maszynowymi w Poznaniu przydzielił do powiatu gubińskiego 12 traktorów. Problem jednak nie został rozwiązany, ostatecznie przywieziono mniej maszyn, a na miejscu brakowało traktorzystów.

POM-y zorganizowano w 1949 r. w każdej gminie: Bieczu, Bieżycach (gmina Pole), Sękowicach (gmina Czarnowice), Wałowicach i Węglinach (gmina Markosice). Ich stan był fatalny, brakowało niemal wszystkiego: sprawnych maszyn, części, paliwa, czy wykwalifikowanych pracowników – mechaników i traktorzystów. I choć kierownik Referatu Rolnictwa i Reform Rolnych przekonywał na posiedzeniu PRN, że „ośrodki maszynowe są przygotowane do akcji żniwnej i posiadają jeszcze pewne nadwyżki maszyn, które będzie można przekazać do innych powiatów”⁸¹, to kontrole wykazały, że nie posiadają paliwa, smarów, części, a maszyny rdzewiały w szopach i nie będą mogły pracować w czasie żniw. Ośrodki kupowały potrzebny sprzęt w słabo zaopatrzonej PZGS-ie, który poza tym nie chciał z nimi handlować, gdyż z braku środków finansowych zalegały z płatnościami.

Latem 1949 r. ośrodki maszynowe raczej organizowały się niż pracowały przy żniwach, zatrudniały po kilku pracowników (od 1 do 5 osób). Na 5 ośrodków było tylko 7 traktorów, którym niekiedy brakowało paliwa. Maszyny rolnicze, głównie konne i w części niesprawne, to: 16 snopowiązałek,

79 Niewystarczające wyżywienie, jakie oferowano pracownikom sezonowym, spowodowało, że część z nich (przydzielona z Poznania) samowolnie opuściła pracę. APZG, UWPEwG, sygn. 36, k. 145, Sprawozdanie z działalności Starostwa za III kwartał 1949 r., 1 X 1949; tamże, PRN i WP Gubin, sygn. 6, k. 232–233, Protokół z przeprowadzonej kontroli przez Komisję Kontroli Społecznej, 25 X 1949; tamże, k. 236, Protokół z przeprowadzonej kontroli przez Komisję Kontroli Społecznej, 27 X 1949; tamże, k. 262, Protokół Komisji Kontroli Społecznej przy PRN w Gubinie z odbytej kontroli społecznej w majątku Biecz, 26 XI 1949.

80 Tamże, sygn. 2, k. 69, Sprawozdanie Starosty Powiatowego z dorobku tut. powiatu od 1945 r. do 1950 r. przedstawione na uroczystym posiedzeniu PRN w Gubinie, 15 IV 1950. Formalnie POM-y powołano dopiero uchwałą z 29 XI 1949 r. Por.: H. Mordawski, dz. cyt., s. 449–450.

81 Tamże, sygn. 1, k. 57, Protokół z posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Gubinie, 10 VI 1949.

14 żniwiarek, 17 kosiarek, 20 młocarni, 5 siewników, pługi, kultywatory, poza tym niszczące z powodu braku prądu silniki i motory; brakowało także narzędzi (w jednym ośrodku był tylko młotek)⁸². Jesienią tylko trzy ośrodki maszynowe miały sprawne traktory przygotowane do akcji siewnej. Stan ten nie uległ poprawie, wiosną 1950 r. dwa ośrodki nie były gotowe do pracy, a stan trzeciego określano jako „katastroficzny”, gdyż pracownicy od jesieni nie otrzymali wypłat, brakowało ziarna siewnego oraz paszy dla zwierząt⁸³.

Zakończenie

Rozwój gospodarczy wsi powiatu gubińskiego przebiegał w specyficznych i złożonych warunkach. Niemal w 100% wieś została zasiedlona nowymi mieszkańcami, ale stan ludnościowy z 1939 r. nie został odbudowany, szczególnie dotkliwy był brak specjalistów. Likwidacja zniszczeń wojennych w powiecie wymagała dużych nakładów finansowych i wysiłku organizacyjnego. Potrzebne były także ręce do pracy, a osadnicy przy braku pomocy państwa w zagospodarowaniu się i z czasem skutecznie zniechęceni przez politykę podatkową i rolną opuszczali powiat. Potencjał gospodarczy wsi został zaledwie częściowo odbudowany. Udało się jedynie w znacznej mierze odbudować stan pogłowia zwierząt hodowlanych. Uważam, że przedstawione fakty potwierdziły postawioną na wstępie tezę, iż to działania państwa polskiego uniemożliwiły właściwe zagospodarowanie tych ziem. To, co powstało dzięki przedsiębiorczości mieszkańców w pierwszym powojennym roku, w kolejnych latach państwo w zasadzie niszczyło lub zabierało, np. inwentarz. Zagospodarowanie ponemieckich majątków w powiecie zakończyło się niepowodzeniem. Niewielką część ziem rozparcelowano lub przeznaczono na upelnorolnienie, a pozostałe oddano w 1949 r. na rzecz PGR-ów. Z kolei powstałe ośrodki maszynowe na skutek niedofinansowania i braku wykwalifikowanych pracowników nie spełniły swych zadań. Rolnictwo forsowane za wszelką cenę na tak słabej jakości ziemiach i brak przemysłu wiejskiego spowodowały pauperyzację mieszkańców. Powiat gubiński do końca 1949 r. nie uzyskał rolniczej samowystarczalności, a w 1961 r. został zlikwidowany.

82 Tamże, sygn. 6, k. 143–145, 157–166, protokoły Komisji Kontroli Społecznej w ośrodkach maszynowych; tamże, sygn. 7, k. 62, Sprawozdanie z kontroli Spółdzielczego Ośrodka Maszynowego w Węglinach, 11 III 1950; tamże, k. 67–68, Sprawozdanie z kontroli Spółdzielczego Ośrodka Maszynowego w Węglinach, b.d. 1950.

83 Tamże, sygn. 2, k. 87, Sprawozdanie Starosty Powiatowego Gubińskiego za I kwartał 1950 r., 19 IV 1950.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Izba Przemysłowo-Handlowa w Poznaniu
Państwowy Urząd Repatriacyjny Oddział w Poznaniu
Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Poznaniu

Archiwum Państwowe w Zielonej Górze

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Zielonej Górze
Powiatowa Rada Narodowa i Wydział Powiatowy w Gubinie
Powiatowa Rada Narodowa w Świebodzinie
Starostwo Powiatowe Gubińskie w Gubinie
Urząd Wojewódzki Poznański Ekspozytura w Gorzowie
Wojewódzki Związek Gminnych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Zielonej Górze

Źródła drukowane

Das Buch der Stadt Guben. Monographien Deutscher Städte Bd. 25, pod red. E. Steina, Berlin-Friedenau, 1928.

„Dziennik Polski” 1948.

„Osadnik na Ziemiach Odzyskanych. Dwutygodnik poświęcony sprawom osadnictwa” 1946, 1947, 1948.

Powszechny Sumaryczny Spis Ludności z dn. 14 II 1946 r., Warszawa 1947.

Poznański Dziennik Wojewódzki 1945, 1948.

Literatura

Banasiak S., *Działalność osadnicza Państwowego Urzędu Repatriacyjnego na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945–1947*, Poznań 1963.

Dębicki K., *Rolnictwo*, [w:] *Gubin. Zarys historii miasta*, pod red. C. Osękowskiego, Zielona Góra 1987.

Dominiczak H., *Osadnictwo i stosunki demograficzne w powiecie gubińskim w latach 1945–1960*, [w:] *Gubin*, pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971.

Dominiczak H., *Osadnictwo wiejskie w województwie zielonogórskim w latach 1945–1950*, „Dzieje Najnowsze” 1969, t. 3.

Gubin, pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971.

Gubin. Zarys historii miasta, pod red. C. Osękowskiego, Zielona Góra 1987.

Jastrzębski R., *Reforma rolna po drugiej wojnie światowej. Ustawodawstwo państwa polskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2018, t. 70, z. 1.

Kochanowski J., *Tylnymi drzwiami. „Czarny rynek” w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2015.

Kurowska H., *Population of Gubin District in the Context of Situational and Statistical Reports in the Years 1945–1949*, „Przeszość Demograficzna Polski” 2020, t. 42.

Łach S., *Osadnictwo wiejskie na ziemiach zachodnich i północnych Polski w latach 1945–1950*, Słupsk 1983.

- Each S., *Przekształcenia ustrojowo-gospodarce w rolnictwie Ziemi Zachodnich i Północnych w latach 1945–1949*, Słupsk 1993.
- Machalek M., *Wieś na ziemiach zachodnich i północnych po 1945 roku – między chłopską zagrodą a PGR-em*, [w:] „Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej, pod red. C. Osękowski, G. Straucholda, Zielona Góra 2015.
- Markiewicz A., *Problemy społeczno-polityczne i gospodarcze wsi lubuskiej 1945–1975*, Warszawa 1981.
- Mordawski H., *Ziemie Odzyskane. 1945–1956*, Brzezia Łąka 2015.
- Osękowski C., *Spółczesność Polski zachodniej i północnej w latach 1945–1956. Procesy integracji i dezintegracji*, Zielona Góra 1994.
- Osękowski C., *Ziemie zachodnie i północne Polski w okresie stalinowskim*, Zielona Góra 1999.
- Pastwa F., *Wieś lubuska w latach 1945–1950. Polityka i gospodarka*, Zielona Góra 1977.
- Skobelski R., *Specyfika polityki gospodarczej państwa na „Ziemiach Odzyskanych” w latach 1945–1970*, [w:] „Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej, red. C. Osękowski, G. Strauchold, Zielona Góra 2015.
- Słabek H., *O społecznej historii Polski 1945–1989*, Warszawa 2015.
- Smoliński S., Przedpelski M., *Struktura społeczno-gospodarcza Ziemi Zachodnich w latach 1933–1960*, Poznań 1964.
- Stachowicz H., *Rozwój gospodarczy Gubina*, [w:] *Gubin*, pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971.
- Stachowicz H., *Rozwój gospodarczy powiatu gubińskiego w okresie 15-lecia Polski Ludowej*, Gubin 1966–2012.
- Szczegóła H., *Narodziny władzy ludowej w powiecie gubińskim. Początki życia społeczno-politycznego w latach 1945–1946*, [w:] *Gubin*, pod red. W. Sautera, Zielona Góra 1971.
- Traczyk Z., *Wyzwolenie Gubina w 1945 roku*, [w:] *Gubin. Zarys historii miasta*, pod red. C. Osękowskiego, Zielona Góra 1987.
- Traczyk Z., *Ziemia gubińska 1939–1949...*, Gubin 2011.
- Zawistowski A., *Bilety do sklepu. Handel reglamentowany w PRL*, Warszawa 2017.
- „Ziemie Odzyskane” po drugiej wojnie światowej, pod red. C. Osękowskiego, G. Straucholda, Zielona Góra 2015.

Streszczenie: Artykuł omawia trudne początki rozwoju gospodarczego wsi gubińskich w pierwszych powojennych latach. Nowi mieszkańcy tych terenów, zajmując poniemieckie gospodarstwa, musieli nawiązać sieć powiązań gospodarczych w powiecie. Rolnictwo, które w 1939 r. stanowiło niewielką część zajęć mieszkańców wsi, po wojnie było dominującym zajęciem. Stan zaludnienia wsi powiatu, akcja uwłaszczeniowa, stan inwentarza żywego i martwego oraz zagospodarowanie majątków junkierskich, tworzenie PGR-ów i ośrodków maszynowych powodowały stagnację. W latach 1945–1949 powiat gubiński był wyludniony, a wśród osiedleńców panowała bieda.

Słowa kluczowe: powiat gubiński, wieś, rolnictwo, uwłaszczenie, ośrodki maszynowe

---

Summary: The article discusses the difficult beginnings of economic development in Gubin's villages in the first post-war years. The new inhabitants of these areas, who took former German farms, had to establish a network of economic connections in the district.

Agriculture, which in 1939 was a small part of the economic life of the inhabitants, became the dominant occupation after the war. The population status of the Gubin villages will be described, the property rights, the state of livestock and dead livestock as well as the management of ex-junker's estates, the creation of state-owned farms and machine centers. In the years 1945–1949, Gubin district was depopulated and poverty prevailed among the settlers. As a result of the land reform, many farmers had to leave their farms.

Keywords: Gubin District, farming, enfranchisement, collectivization of agriculture, machine tractor stations

---

